

Гербеєва И. М. Деятельность еврейских погребальных братств в Херсонской губернии

В данной статье исследованы предпосылки и основные причины возникновения еврейских погребальных братств, предназначенных для реализации конкретных нужд благотворительности и взаимопомощи. Рассмотрены особенности их функционирования в качестве самостоятельного элемента еврейской общины. Значительное внимание уделено их внутренней организации и основным направлениям деятельности. Предпринята попытка анализа эффективности их работы на фоне других благотворительных учреждений еврейского населения Херсонской губернии.

Ключевые слова: евреи, погребальные братства, благотворительность, религиозная реформа.

Gerbeeva I. M. Activities of Jewish funeral brotherhood of Kherson province

Background and the main causes of the Jewish funeral brotherhood designed for specific needs of charity and mutual aid are investigated in the article. The features of their functioning as an independent member of the Jewish community are considered. Attention is placed on the internal organization, the main areas of activity. Attempts to analyze the effectiveness of their work against other charitable institutions of the Jewish population of the Kherson province.

Keywords: Jewish, funeral brotherhood, charity, religious reform.

УДК 655.15-05

О. В. Колесник

ДРУКАРСЬКІ УСТАНОВИ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ХІХ ст. В РОЗВИТКУ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНУ

У статті на основі різнопланових джерел та літератури досліджено роль друкарських установ в поліграфічній промисловості Херсонської губернії ХІХ ст. Проаналізовано вклад дослідників у вивчення питання стосовно друкарських установ, розкрито значення знаних друкарів в зародження друкарської справи, висвітлено умови які сприяли функціонуванню друкарських установ. Визначено основні осередки локалізації друкарень, проаналізована діяльність перших друкарських установ Херсонської губернії в дореволюційний період, їхні видання, вивчені особливості існування друкарень в модерний період.

Ключові слова: друкарня, друкарська справа, друкарські установи, поліграфічна промисловість.

Поліграфічна промисловість виступає однією з найважливіших підсистем друкарської галузі, яка займає важливе місце в культурній, освітній, економічних сферах країни. На сучасному етапі дана промисловість широко розвивається, поширена по всіх областях і регіонах України і користується значним попитом на виготовлену продукцію. Попри важливість поліграфічної промисловості, сьогодні фактично відсутні дослідження про місце та значення друкарських установ Херсонської губернії ХІХ ст. в цій сфері. Дане упущення доволі важливе, оскільки саме через друкарські установи йшло налагодження культурно-освітньої сфери новозаселеного південного регіону сучасної України. Інтенсивне заселення краю вимагало від уряду швидкого налагодження комунікації, освіти та й загалом культурного життя. Одним із способів запровадження даних ідей стало друковане слово, а його уособленням – друкарські установи.

Дослідженню питань стосовно друкарських установ в Україні присвячені наукові праці В. А. Чарнецького [1], В. М. Босько [2], Г. Д. Зленко [3], М. Р. Бельського [4], С. М. Яреми [5, с. 106-113], О. Й. Губаря [6, с. 3], та ін. Вченими здійснений аналіз окремих друкарських установ, вивчена діяльність визначних друкарів, тоді як про друкарські установи в поліграфічній промисловості знаходимо уривчасті свідчення. Тому, названу кількість публікацій можна вважати недостатньою для розкриття зазначеної теми. Тож запропоноване дослідження має на меті дослідити роль друкарських установ в поліграфічній промисловості Херсонської губернії ХІХ ст.

В рамках мети виділені наступні завдання дослідження: дослідити вклад знаних друкарів в зародження друкарської справи; розкрити умови, які сприяли функціонуванню друкарських установ; 3) проаналізувати діяльність перших друкарень Херсонської губернії в дореволюційний період.

В Російській імперії кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. друкарські установи концентрувались в столицях і небагатьох культурних і торгово-промислових центрах – Петербурзі, Москві, Києві, Харкові, Одесі, де книги друкувалися великими тиражами, завдяки чому були дешевше місцевих видань. Швидкий розвиток книгодрукування призвів до того, що в 1810 р. за обсягом друкованої продукції Росія посідала перше місце в світі, обійшовши Німеччину.

У першій половині ХІХ ст. починаються серйозні зміни у друкарській техніці. Першим значним нововведенням була літографія – камнедрукування. Винайдена у 1796 р. А. Зенефельдером, вона з початку ХІХ ст. стає одним із основних видів книжкової графіки. Принцип її ґрунтується на тому, що плити дрібнозернистого вапняка після нескладної обробки здатні відштовхувати жирну фарбу. Використавши це явище, А. Зенефельдер запропонував друк з плоскої (нерельєфної) форми, в якій нічого не треба ні виплавляти, ні вирізблювати. Літографія виявилась більш дешевим і простим способом ілюстраційного друку, ніж гравюра, давала можливість одержувати більше відбитків. До того ж мала кращі зображувальні

можливості: літографський камінь передавав і рисунок спеціальним олівцем, який давав густий штрих, і тонкі світлотінюві відтінки, і рисунок літографською тушшю (пензлем, пером) і кольорові відтінки [7].

У даний період друкарські установи в межах Російської імперії набували все більшого розвитку і стали сферою суспільної діяльності, яка з одного боку включала поліграфічні підприємства в яких виготовляли друковану продукцію різних видів, з другого – виступала матеріально-технічною складовою поліграфічної промисловості імперії. Під поліграфічною промисловістю розуміємо галузь промисловості, підприємства якої виготовляють різні види друкованої продукції – книги, журнали, газети, календарі, географічні карти, етикетки, бланки тощо.

З появою на початку XIX ст. “швидкодрукувальної” машини розширились можливості поліграфії. Старий друкарський верстат давав за день більше 1200 відбитків. Створення нового винаходу пов’язане з вимогами газетного виробництва, коли треба друкувати великі тиражі в короткий час. Принцип друкування в машині не змінювався, але з робітника зняті ряд функцій, що значно поліпшило процес друку. Наприклад, потреба посувати форму під прес (це робив тепер талер, рухаючись на рейках). Нова технічна база сприяла процесу спеціалізації поліграфічних підприємств. В залежності від виду друкованої продукції друкарські установи поділялися на книжкові, книжково-журнальні, газетно-журнальні та ін. Тематика видань визначала профіль установи – універсальна чи спеціалізована.

До середини XIX ст. в Херсонській губернії функціонував ряд друкарських установ. Останні, зосереджувались у великих містах – Єлисаветграді, Миколаєві, Херсоні, Одесі. Перша “Новоросійська”, і разом з тим, перша провінціальна друкарня заснована в Єлисаветграді – друкарня Губернської канцелярії, яку відкрили в 1764 р. [8]. Як правило, державні друкарні засновувались у провінції, щоб полегшити канцелярське листування, але ця призначалася щоб друкувати духовні та світські книги. Її фундатор, А. П. Мельгунов до призначення Новоросійським генерал-губернатор служив у Петербурзькому сухопутному кадетському шляхетському корпусі. Де при ньому була заснована друкарня, що нею завідував В. А. Чертков [9]. Надумавши влаштувати друкарню і у новому місці служби, А. П. Мельгунов просив дати йому людей і устаткування з кадетської друкарні. Прохання виконали, проте скоротили кількість надісланих робітників. 1775 р. про друкарню офіційно повідомлялося що нею подані до друку “Азбука” і “Комедія”, що вона виготовляла паспорти та канцелярські папери. Про “Азбуку” немає відомостей, а “Комедія” вийшла друком 1765 р. – “Кофейный дом. Комедия печатана в Новороссийской губернии в крепости святой Елисаветы 1865 г.” [10, с. 83-88]. Твір вищезгаданого В. А. Черткова, що його Мельгунов взяв із собою. Можна гадати, що він і тут завідував друкарнею. Згодом друкарню перенесено до Кременчуку.

Перша друкарня Миколаєва заснована 1796 р., вона змінювала свою назву три рази: Чорноморська Адміралтейська Економічна Книгодрукарня. Доглядачем її в цей час був московський друкар С. Селівановський, який після заборони приватних друкарень залишився без роботи. Друкарня на головній гауптвахті. Коли було засновано штурманське училище, друкарню було приєднано до нього і змінено її назву на друкарню Чорноморського штурманського училища. Виникло Депо карт при чорноморському флоті і друкарня перейшла туди, знову перейменували її [11, с. 33-46].

Заслужує на більш детальнішу увагу стан друкарських установ Одеси, оскільки їй належить першість в порівнянні з іншими містами Херсонської губернії. Вже на початку XIX ст. в молодому портовому місті швидко розвивається культурне життя. Порівняно рано виникли місцеві друкарні. У першій половині XIX ст. (до 1860) у місті було 7 друкарень: казенна, так звана “Городская”, “Греческая”, що належала товариству для друкування учбових посібників та книг грецькою та латинською мовами для потреб одеського елліно-грецького училища. Крім того, було 5 приватних друкарень: Брауна, Неймана і К, Л. Нітче, П. Ф. Францова та Калловича і Садовського [12, с. 251-263], а в 1860 р. “Одесский вестник” відкрив власну друкарню [13, с. 28].

На жаль, до нас не дійшла одеська типографська продукція 1815 - першої половини 1820-х рр. [14, с. 152]. Відомо, що перша друкарня в місті випускала окремі листки. Зберігся список творів професора італійської мови Рішельєвського ліцею А. Піллера, в якому згадані наступні твори: “Ода на похвалу певиче А. Каталани” (1822), “Каттулийская ода на прибытие в лицей попечителя Харьковского университета д. ст. сов. Корнеева” (1823); “Силлавические каттулийские стихи, читанные в торжественный день раздачи наград” (1824), “Сонет на приезд в Одессу гр. Воронцова” (1824); “Элегия на смерть Ришелье” (1826) [15, арк. 32].

Широковідомою в краї була друкарня, заснована ще у 1849 р. саксонським підданним Л. Нітче. Вона розміщувалася на вул. Поліцейській, 30. Тут видавали твори й брошури всіма європейськими мовами. З урахуванням тогочасних європейських технічних досягнень у друкарській справі виконували замовлення на газети, преїскуранти, афіші, виготовляли літографії малюнків, портретів, візитних карток, векселів, бланків тощо, олівцем, пером, різцем на камені та ін. У друкарні видавалася наукова література історичного характеру та медичного спрямування (наприклад, “Одесса. Исторический и торгово-экономический очерк Одессы в связи с Новороссийским краем” Симона Берштейна, “Исторический очерк Одессы. К столетию со дня завоевания”), ілюстровані путівники по Одесі В. Коханського та Г. Москвича та “Акушерка” [16, арк. 3]. Наприкінці XIX ст. в друкарні працювало 30 робітників, які виробляли продукції на 26-30 тис. руб. на рік [17, с. 23-90].

Книжкова продукція Одеси за поліграфічним оформленням не поступалася перед столичними виданнями і була широковідома на Україні та за її межами. Розквіт видавничої діяльності тут був тісно пов’язаний з діяльністю професорів Рішельєвського ліцею, особливо після 1837 р. коли згідно з новим статутом ліцей прирівнювався до вищого учбового закладу. В Одесі видано наукові праці професорів ліцею – Г. К. та Ф. К. Браунів, П. В. Беккера, К. П. Зеленецького, М. Н. Мурзакевича, В. Є. Левтеропуло, В.А. Липовського, І. Г. Міхневича, В. В. Петровича та ін. [18].

Надзвичайно вагомий внесок у розвиток друкарської справи в Одесі зробив П. Ф. Францов. В 1827 р. для Міської друкарні були виписані із Петербургу від Плюшара нові російські шрифти і запрошили досвідченого друкаря П. Ф. Францова [19, с. 10]. Наприкінці XIX ст. дана друкарня продовжувала лишатися однією із найбільших в місті. В ній працювало до 100 робітників, видавалися деякі газети, літературні твори, звіти, каталоги тощо. Тут в словолитні виготовлялося 75-100 пудів шрифтів на рік тільки для власної друкарні [20].

Реформи другої половини XIX ст. призвели до росту поліграфічного виробництва, з'явилися нові друкарські установи, швидко зросла кількість друкарень, із вдосконаленням їх поліграфічної бази, значно збільшилась кількість виданих книг. З кінця XIX ст. найрозвинутіші друкарні з успіхом виконували декілька різномірних функцій, об'єднавши багаторівневий процес в єдину структуру. Друкарські установи нерідко являлися одночасно і поліграфічними підприємствами, і видавцями книг, газет і журналів, і продавцем книг, при чому не тільки своїх видань, але і агентом по розповсюдженню продукції інших видавництв.

В даний період інтенсивно розвивалась друкарська справа у дореволюційному Єлисаветграді. Приміром, у 1910 році у місті працювало 14 друкарень. Кращими вважалися типо-літографія М. А. Гольденберга, друкарні Д. М. Шполянського та повітового земства [6]. Для порівняння – в Одесі під час першої російської революції було більше ніж 100 друкарень і літографій (до 1 січня 1903 року – 103) [22, с. 2].

Зростання кількості друкарень спричинило конкуренцію між ними. Щоб утримати замовників власники друкарень зменшували ціни на друкарські роботи. Зробити це можна було або шляхом зниження заробітної плати робітникам, або за рахунок використання нової техніки і технології, раціонального розподілу праці на великих підприємствах. Тому стали можливими два основні напрями розвитку друкарень: потужні друкарні йшли шляхом модернізації виробництва і підвищення кваліфікації частини робітників та вдосконалення організації праці; решта власників великих друкарень і основної маси дрібних – збільшували випуск продукції, при цьому не дбаючи про якість видань, а також вдавалися до неприхованого визиску, збільшення робочого дня і зниження заробітної плати.

Отже, модерний період для діяльності друкарських установ стає особливим, завдяки технічному переозброєнню книгодруку, а відтак – збільшенню накладів та подешевленню друкованої продукції, книга як ніколи досі, робиться масовою, доступною; вона активно входить у щоденний обіг, стаючи не лише основним засобом збереження та передачі інформації, а й серйозним культурним і соціальним явищем. Відтепер, друковане слово стає основним інструментом суспільної комунікації. Завдяки чому склалася ціла система функціонування друкарських установ.

Важко переоцінити значення друкарських установ в житті суспільства. Від можливостей поліграфічної промисловості, більшою мірою залежить нормальне функціонування всіх галузей господарства. У кінцевому підсумку, стан поліграфії визначає рівень інформаційного забезпечення суспільства, розвитку її творчого, наукового і охорони культурного потенціалу.

Джерела та література

1. Чарнецкий В. А. Древних стен негласное звучанье. Сб. ст. / Сост. О. И. Губарь. – Одесса: Друк, 2001. – 162 с.
2. Босько В. Книги і люди: від Григорія Саражиновича до Олександра Ільїна [Електронний ресурс] / В. Босько; Режим доступу: http://www.n-slovo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=622:rybub&catid=9:newspaper; Босько В. “На початку було слово...” Єлисаветград в історії вітчизняної книги і книгодрукування [Електронний ресурс] / В. Босько; Режим доступу: <http://www.regionalmuseum.kr.ua/preg05-06.html>.
3. Зленко Г. Д. Патриарх одесских типографов / Вечерняя Одесса. – 1986. – № 190. – С. 4.
4. Бельский М. Р. Еврейские типографии старой Одессы. – Одесса: Студия “Негоциант”, 2005. – 88 с; Бельский М. Р., Ижик Л. В. Журналы старой Одессы. Справочник. – 2008. – 120 с; Бельский М. Р. Книгоиздательство М. С. Козмана в Одессе. – Одесса: Студия “Негоциант”, 2003. – 104 с;
5. Ярема С. М. Развитие друкарства на Украине (до початку XX ст.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://druk.kpi.ua/files/publications/94017-4-06.pdf>
6. Губарь О. И. Сколько нужно типографий? / Вечерняя Одесса. – 1991. – № 159.
7. Бельский М. Р. Конец типографии / Знамя коммунизма. – 1998. – № 197.
8. Босько В. “На початку було слово...” Єлисаветград в історії вітчизняної книги і книгодрукування [Електронний ресурс] / В. Босько; Режим доступу: <http://www.regionalmuseum.kr.ua/preg05-06.html>
9. Босько В. Шахи та шашки в Єлисаветграді: Михайло Гоняєв і Олексій Суєтін. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/bosko/advokaty/gonyaev.html>
10. В. Д. Печатное дело в Малороссии в начале XIX в. // Киевская старина. – 1900. – Т. LXX.
11. Благовещенська К. До історії друкарень російського цивільного друку на Україні (1765-1850) // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 4 (21).
12. Самойлов Ф. О. З історії культурного життя Одеси кінця XIX – початку XX ст.: бібліотеки, книговидання, преса // Історико-літературний журнал. – 2007. – № 13.
13. О положении типографского дела в Одессе. // Записки одесского отделения имп. Русского технического общества. – 1889. – ноябрь-декабрь.
14. Боровой С. Я. Книга в Одессе в первой половине XIX в. // Книга. Исследования и материалы: Сб. 14. – М., 1967.
15. Державний архів Одеської області. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 8. – Переписка с жандармским управлением Одессы, канцелярией одесского градоначальника о проверке политической благонадежности одесских типографских учреждений. – 110 арк.
16. Державний архів Одеської області. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 9. – Переписка с канцеляриями Одесского градоначальника, одесского полицмейстера, одесским жандармским управлением о проверке политической благонадежности владельцев типографий, литографий. – 37 арк.
17. Плаксин С. Коммерческо-промышленная Одесса и ее представители в конце девятнадцатого столетия и история развития торговых фирм с приложением адресных сведений. – О.: Тип. Я. М. Сагала.– 1901.

18. Книги гражданського друку, видані на Україні. XVIII – перша половина XIX ст. Каталог// Склад С. О.Петров. – Харків: Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР. – 1971. – 300 с.
19. Яковлев В. Печать в Новороссии // Юг. – 1882. – № 1.
20. Зленко Г. Патриарх одесских типографов / Вечерняя Одесса. – 1986. – № 190.
21. Босько В. “На початку було слово...” Єлисаветград в історії вітчизняної книги і книгодрукування [Електронний ресурс] / В. Босько; Режим доступу: <http://www.regionalmuseum.kr.ua/preg05-06.html>
22. Зленко Г. Д. Загадка двух изданий / Вечерняя Одесса. – 1974. – № 226. – С. 3.

Колесник О. В. Печатные учреждения Херсонской губернии XIX в. в развитии полиграфической промышленности региона

В статье на основе разноплановых источников и литературы исследована роль печатных учреждений в полиграфической промышленности Херсонской губернии XIX в. Проанализирован вклад исследователей в изучение вопроса касательно печатных учреждений, раскрыто значение известных печатников в зарождение печатного дела, освещены условия которые содействовали функционированию печатных учреждений. Определены основные центры локализации типографий, проанализирована деятельность первых печатных учреждений Херсонской губернии в дореволюционный период, их издания, изучены особенности существования типографий в современный период.

Ключевые слова: типография, печатное дело, печатные учреждения, полиграфическая промышленность.

Kolesnik O. V. The role of printing institutions of Kherson province in XIX century for development of printing industry of the region

The role of printing institutions for printing industry of Kherson province in XIX century is investigated in the article based on diverse sources and literature. The contribution of researchers into investigation of the questions regarding printing institutions was analyzed. It was disclosed the value of the known typographers for genesis of the printing business. Conditions which supported a functioning of printing institutions were highlighted. The main centers of printing houses localization, were defined. Were analyzed the activities of the first printing institutions in the Kherson province in the pre-revolutionary period, their publishing, were studied features of the existence of a printing houses in a modern period.

Keywords: printing house, printing business, printing institutions, printing industry.

УДК 94(477. 65)“1871/1917”

В. М. Крижанівський

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАНЦЕЛЯРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ ДІЛОВОДНОЇ ЧАСТИНИ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ Й УПРАВИ В 1871–1917 рр.

У статті вивчається система забезпечення письмовим приладдям діловодної частини Єлисаветградського міського управління упродовж 1871 – 1917 рр. Канцелярське приладдя закуплялося в торговельних фірм та представництв, а папір та бланки – тільки у місцевих типографіях. На 1912 р. у міському управлінні використовувалися олівці фірми A.W. Faber № 2. 1907 р. вводить посада машиністки й на 1915 р. у міській діловодній частині використовувалося не менше 2-х друкарських машинок Ундервуд моделі № 3. Основну частину канцелярських засобів складає папір різних типів - від промислового тонкого й товстого до письмового. Упродовж 1870–1880-х рр. відмічаємо перевагу паперової продукції з підприємств Калужької, Ярославської, Володимирської, Московської губерній, з кінця 1880-х рр. провідні позиції починає займати продукція Дидятківської паперової фабрики (Київська губернія) та білоруської Добруської компанії Ф. П. Паскевича.

Ключові слова: письмове приладдя, діловодна частина, Єлисаветградська міська дума та управа, друкарська машинка, множильна техніка.

У вітчизняній та зарубіжній дипломатичі впродовж 1960–1980-х рр. зазвичай лише побіжно досліджувалися питання функціонування діловодних інституцій епохи середньовіччя та ранньомодерної доби. Уже в незалежній Україні виходять друком праці, присвячені канцелярській практиці XVIII ст. Разом з тим, питання діяльності канцелярій органів управління XIX – поч. XX ст. (за невеликим винятком) не мають належного висвітлення [1-7]. У пропонованій статті сконцентровано увагу лише на осмисленні проблеми забезпечення діловодної частини органів Єлисаветградського міського самоврядування канцелярськими засобами в 1871–1917 рр.

Джерельну основу дослідження склали опубліковані та архівні матеріали Держаного архіву Кіровоградської області. Першу групу документів складає опублікована фінансова документація (кошторис 1912 року), котра уможливіє з'ясування переліку письмових засобів, якими щорічно забезпечувалася діловодна частина [8]. Також у кошторисі чітко прописувалася сума, яка виділялася на канцелярські потреби. Друга група використаних матеріалів - звітна документація (звіт управи за 1897 р. та доповідь